

УДК 1(091).128

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v040.2023.7>**Т. В. Кушерець**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5010-5482>

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри політології, права та філософії

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ПРОБЛЕМА СМЕРТІ ТА БЕЗСМЕРТЯ: ТАНАТОС ТА ОСІРІС У ЛЮДСЬКОМУ БУТТІ

Постановка проблеми. За українським дослідником П. Нестеренко, «пандемія коронавірусу ясно і чітко продемонструвала, що людина не є всемогутнім господарем Землі, і що смерть неминуча на життєвому шляху особистості. Але всевітня епідемія коронавірусу також чітко показує, що більшість людей бояться смерті, вони не хочуть померати, і людство шукає шляхи до вилікування та безсмертя.

Проблема смерті та безсмертя особистості в світогляді сучасної людини пов'язана з низкою питань, у тому числі й теоретико-методологічних. Незважаючи на велику кількість філософських праць, присвячених дослідженню різних аспектів феноменів смерті, безсмертя, особистості та світогляду, необхідно констатувати, що в науковій літературі не сформульовано загальноновживаних дефініцій цих понять» [8, с. 94].

Можна погодитися з автором. Але що ж лежить в основі людського буття взагалі? В основі людського буття лежать три універсальні потяги: Ерос і Танатос (З. Фройд) та Осіріс (П. Нестеренко). Але якщо потягу до життя Еросу приділено достатньо уваги в дослідженнях як вітчизняних (А. Роменець та ін.), так і зарубіжних дослідників (Л. Х'ел, Д. Зіглер та ін.), то потягу до смерті Танатосу і особливо потягу до безсмертя Осірісу приділено дуже мало уваги. Тому ми ставимо за мету проаналізувати феномени Танатосу та Осірісу у людському бутті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх досліджень та публікацій можна виділити монографію української дослідниці С. Крилової «Безсмертя особистості: ілюзія чи реальність?». У даній праці автор розглядає методологічні основи дослідження безсмертя особистості та аналізує проблему безсмертя в історії релігії та філософії. У розділі 3 «Етичні та екзистенційні вияви безсмертя особистості», С. Крилова розглядає «безсмертя особистості через продовження роду та життя. Безсмертя особистості як творче безсмертя та безсмертя самотворення. Безсмертя особистості та феномен любові» [6].

У 2015 р. дослідженням потягу до смерті займалася українська дослідниця О. Брюховецька, яка констатує, що «Зигмунд Фройд почав гово-

рити про потяг до смерті (Todestrieb) після Світової війни – числівник «перший» вона отримала пізніше, – криваві жахіття якої відобразились у соціальному несвідомому. Поява засобів масового вбивства розкрила темний бік діалектики просвітництва, оголосивши з'явлення потойбіччя принципу задоволення. Від першого дуалізму, в якому лібідо, засноване на принципі задоволення, протиставлялося принципу реальності, до другого Фройд піднімається від ідеалістичної моралі до матеріалістичної натурфілософії, розширюючи масштаб сцени до епічних розмірів. На зміну дрібним буржуазним пристрастям довкола сексуальних табу виходять величні космічні сили – життя і смерть. Фройд пояснює потяг до смерті загальним прагненням матерії повернутись до свого попереднього неживого стану» [1, с. 70–71].

Отже, війни впливають і на наукову думку у плані дослідження потягу до смерті. І сучасна жахлива російсько-українська війна робить як ніколи важливим та актуальним дослідження потягів до смерті та безсмертя.

О. Брюховецька у своїй статті «По той бік потягу до смерті: «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського і Сергія Параджанова», аналізує «Тіні забутих предків» та її екранізацію, і приходиться до висновків, що однойменні «повість і фільм, демонструють, хоч і з різними акцентами, амбівалентність минулого, яке створює тяглість пам'яті суб'єкта, але також забирає його життя, не відпускає, переслідує кривавими привидами. Іван, головний герой, ще в дитинстві опиняється в чіпких обіймах смерті, з яких він не може вирватися протягом усього життя, аж поки у фіналі він не знаходить у них найвищу радість з'єднання з коханою – у небутті. Однак у повісті, і ще більше у фільмі, потяг до смерті сублимується і виходить у потойбіччя естетичного» [1, с. 70].

У 2021 році у фаховому журналі «Актуальні проблеми філософії та соціології. Випуск 29» вийшла стаття українського дослідника П. Нестеренка «Потяг до безсмертя Осіріс у людському бутті» [9]. У цій статті мислитель вперше доводить існування потягу до безсмертя Осіріс та пропонує свою авторську концепцію «про потяг до без-

смертя – Осіріс, яка продовжує вчення З. Фрейда про існування двох вроджених інстинктів: Ерос (інстинкт життя) та Танатос (інстинкт смерті). Суть ідеї полягає в тому, що первісна людина так боялася і не хотіла помирати, що в якийсь момент філогенетичного розвитку людства у первісної людини виник потяг до безсмертя Осіріс» [9, с. 22].

Мета статті: в контексті проблеми смерті та безсмертя особистості, проаналізувати потяг до смерті Танатос та потяг до безсмертя Осірісв людському бутті.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо наше дослідження з визначення понять: буття, потяг до смерті Танатос та потяг до безсмертя Осіріс. У Вікіпедії, буття «іноді Суцце – одне з найважливіших, найабстрактніших світоглядних понять, до яких дійшло людство в процесі свого розвитку. Поняття буття охоплює поняття існування та реальності й суміжних із ними тем. Протилежністю буття є небуття або ніщо. Буття вивчає розділ філософії, який називають онтологією.

Питання буття є центральним у світогляді кожної людини. Не дивно, що ці питання цікавили людей з найдавніших часів і відповіді на ці питання займали важливе місце у віровченнях і філософських теоріях різних епох. Таким чином проблема буття – це одночасно є проблемою роздумів і пошуку істини (філософії) і проблемою віри і віровчення (релігії)» [3].

За М. Булатовим, буття – це «синонім існування, котрий виражається граматичною і логічною зв'язкою «є». В такому сенсі буття універсальне, може стосуватися будь-яких природних і штучних утворень, речей, людей тощо. Але воно і беззмистовне, абстрактне, бо байдуже, до чого застосовується» [2, с. 68].

Розмірковуючи про філософське розуміння проблеми буття, колектив українських дослідників Л. Губерський, В. Андрущенко та ін. зазначають, що «проблема буття є історично першою філософською проблемою. Перехід від буденного мислення до філософського, власне, й починається з усвідомлення можливості розуму вийти за межі чуттєвого сприйняття світу, помислити світ як вічний та безмежний. Для цього потрібно створити відповідний інтелектуальний інструментарій – систему понять та категорій високого рівня абстракції. На верхівці піраміди цієї системи знаходиться категорія «буття», яка встановлює граничний рівень можливості осмислювати світ, одночасно вона постає як фіксація першооснови та кінцевої мети всього існуючого, у тому числі й людини. Тому категорія «буття» виконує базову світоглядну функцію: задає первинні смисложиттєві орієнтири.

Таким чином, категорія «буття» охоплює два смислових аспекти: по-перше, це спосіб розуміння всього існуючого, по-друге, це значимість цього

способу розуміння для пошуку правильної стратегії людського життя. Від відповіді на питання «яким є наш світ?» залежить відповідь на питання «як потрібно у цьому світі жити?». Граничний рівень абстракції та подвійне смислове навантаження створює певні складності в освоєнні змісту філософії. Освоєння категорії «буття» – це важливий крок у розумінні особливостей філософського мислення» [5, с. 289].

Отже, буття – це універсальна категорія для позначення існування людини, як представника виду *Homo sapiens* у цьому світі.

Розмірковуючи про потяг до смерті Танатос, український дослідник П. Нестеренко нагадує, що «в античній міфології Танатос – бог смерті. Особливо у Спарті шанували культ цього божества, який вважався уособленням смерті, братом-близнюком Гіпноса (бога сну), та сином Ночі (богині Нікс)» [7, с. 43].

Танатос відповідає за тяжіння людини до смерті, за бажання померти та є потягом до смерті і помирання (Н. Хамітов, П. Нестеренко та ін.) [10].

Згідно з Вікіпедією, «за словами Зигмунда Фрейда, люди мають життєвий інстинкт, який він назвав «Ерос», і потяг до смерті, який зазвичай називають (хоча не самим Фрейдом) «Танатосом». Цей постулований потяг до смерті нібито змушує людей брати участь у ризикованих і саморуйнівних діях, які можуть призвести до їхньої власної смерті. Така поведінка, як пошук гострих відчуттів та агресія, розглядаються як дії, які випливають із цього інстинкту Танатоса.

Однак деякі вчені стверджують, що мало доказів того, що більшість людей мають специфічне прагнення до самознищення. На їхню думку, поведінку, яку вивчав Фрейд, можна пояснити простішими, відомими процесами, такими як схильність до упереджень (наприклад, людина зловживає наркотиками, оскільки обіцянка задоволення є більш переконливою, ніж інтелектуальне знання про шкоду колись у майбутньому) і розрахунок ризиків (наприклад, людина необережно їздить або займається небезпечними видами спорту, оскільки підвищення статусу та репродуктивного успіху переважають ризик травми та смерті)» [4].

Отже, в основі наркоманії, алкоголізму, різних саморуйнівних проявів людської поведінки стоїть потяг до смерті Танатос, який позасвідомо впливає на психіку людини і її поведінку.

П. Нестеренко гіпотетично допускає та доповнює вчення З. Фрейда про два вроджені інстинкти Ерос (до життя) та Танатос (до смерті), та пропонує у своєму дисертаційному дослідженні «Проблема смерті та безсмертя особистості: філософсько-антропологічні аспекти» існування потягу до безсмертя, який автор називає Осіріс [9, с. 21].

«Саме потягом до безсмертя Осірісом ми пояснюємо схильність людей протягом віків до релігійності та феномену людської віри (в магію, філософію, релігію, науку, тощо). Тобто окрім дихотомії Еросу (інстинкт життя) і Танатосу (інстинкт смерті), у людської істоти існує ще вроджений потяг до пошуку безсмертя – Осіріс. Він проявляється в феномені віри, у тому, що людина хоче вірити в Бога, Диявола, паранормальні істоти, тощо. Тобто людина вірить не тому, що це абсурдно (згадаємо слова Тертуліана та Томи Аквінського «вірую, тому що абсурдно»), а тому що в неї від природи є потяг до пошуку безсмертя та власного Творця – Бога, який ми називаємо у нашому дослідженні Осіріс» [9, с. 21] – говорить П. Нестеренко.

Можна погодитися з автором. Саме в феномені віри в першу чергу проявляється потяг до безсмертя Осіріс у людському бутті. Люди вірять у науку, люди вірять у паранормальні явища, люди вірять у містику і навіть марновірства, люди вірять у Бога і безсмертя душі, або люди вірять в атеїзм. Будь-яка віра є проявом Осіріса в філософсько-антропологічній природі людської особистості.

Танатос же проявляється у людському бутті у втраті віри та надії. Коли людина втрачає віру та надію, то вона хоче померти, про це говорив ще М. Бердяєв.

Потяг до смерті Танатос та потяг до безсмертя Осіріспротистоять один одному та борються в людській природі.

Що ж таке Осіріс? За П. Нестеренко, Осіріс – «це вроджений потяг, програма поведінки, яка проявляється в бутті людини у бажанні жити вічно та залишатися при цьому особистістю» [9, с. 22].

Висновки. Отже, ми досягли поставлену мету та проаналізували феномени Танатосу та Осірісу в людському бутті.

Ми приходимо до висновку, що проблема смерті та безсмертя особистості корелює з потягом до смерті Танатос та потягом до безсмертя Осіріс, які проявляються в людському бутті та впливають на вчинки і психологію інших людей.

Якщо у людському бутті потяг до смерті Танатос проявляється у відсутності віри та безнадії, то потяг до безсмертя Осіріс навпаки проявляється у бажанні вірити, надіятися та позасвідомому тяжінні до вічного життя.

Ми вважаємо філософсько-антропологічне відкриття потягу до безсмертя Осіріс, яке здійснив у 2021 році український дослідник Павло Нестеренко, одним з ключових питань сучасної філософської антропології, яке потрібно вирішувати та глибинно досліджувати як філософам-антропологам, так і психологам у сучасній психологічній науці.

Література

1. Брюховецька О. В. По той бік потягу до смерті: «Тінізабутих предків» Михайла Коцюбинського і Сергія Параджанова. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/928ff31a-a23c-4554-a19f-525cf7117603/content> (дата звернення: 25.03.2023).
2. Булатов М. Буття / *Філософський енциклопедичний словник* під ред. В. І. Шинкарука. Київ: «Абрис». 2002. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf (дата звернення: 24.03.2023).
3. Вікіпедія Буття. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Буття> (дата звернення: 22.03.2023).
4. Вікіпедія Танатос. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Танатос> (дата звернення: 24.03.2023).
5. Губерський Л. В., Андрущенко В. П. Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / кол. авторів; за ред. Л. В. Губерського; худож.-оформлювач О. Д. Кононученко. Вид. 2-ге, перероб. і доп. / Л. В. Губерський, В. П. Андрущенко. Харків: Фоліо, 2018. 621 с.
6. Крилова С. А. Безсмертя особистості: ілюзія чи реальність? / С. А. Крилова, 1999. 138 с.
7. Нестеренко П. Проблема смерті та безсмертя особистості в науковому світогляді: критерій початку особистісного буття. *KELM. Knowledge. Education. Law. Management. № 7 (43), vol. 2. Fundacja Instytut Spraw Administracji Publicznej w Lublinie*, 2021. Р. 41-49. URL: <http://kelmzasopisma.com.ua/viewpdf/7533> (дата звернення: 24.03.2023).
8. Нестеренко П. О. Смерть та безсмертя особистості як світоглядна проблема. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічна студії. Випуск 35*. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/35_2021/13.pdf (дата звернення: 28.07.2021).
9. Нестеренко П. О. Нестеренко П. Потяг до безсмертя Осіріс у людському бутті. *Актуальні проблеми філософії та соціології (Національний університет «Одеська юридична академія»)*. Наукове фахове видання. Випуск 29. Видавничий дім «Гельветика». URL: http://arfs.nuoua.od.ua/archive/29_2021/6.pdf (дата звернення: 28.07.2021).
10. Хамітов Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту / Н. В. Хамітов. Київ: КНТ, 2017. 394 с.

Анотація

Кушерець Т. В. Проблема смерті та безсмертя особистості: Танатос та Осіріс у людському бутті. – Стаття.

У статті досліджено проблему смерті та безсмертя особистості, яка проявляється у дії двох універсальних потягів у людському бутті: у потягу до смерті Танатос (З. Фройд) та у потягу до безсмертя Осіріс (П. Нестеренко).

Фактично це перше філософсько-антропологічне дослідження в Україні, оформлене у вигляді статті, в якому замість дихотомії Ерос-Танатос, аналізується дихотомія Танатос-Осіріс.

За українським дослідником П. Нестеренко, «пандемія коронавірусу ясно і чітко продемонструвала, що людина не є всемогутнім господарем Землі, і що смерть неминуча на життєвому шляху особистості. Але всевітня епідемія коронавірусу також чітко показує, що

більшість людей бояться смерті, вони не хочуть помирати, і людство шукає шляхи до вилікування та безсмертя.

Проблема смерті та безсмертя особистості в світогляді сучасної людини пов'язана з низкою питань, у тому числі й теоретико-методологічних. Незважаючи на велику кількість філософських праць, присвячених дослідженню різних аспектів феноменів смерті, безсмертя, особистості та світогляду, необхідно констатувати, що в науковій літературі не сформульовано загальнозживаних дефініцій цих понять».

Можна погодитися з мислителем, але виникає запитання, а що ж лежить в основі людського буття взагалі? В основі людського буття лежать три універсальні потяги: Ерос і Танатос (З. Фройд) та Осіріс (П. Нестеренко). Але якщо потягу до життя Еросу приділено достатньо уваги в дослідженнях як вітчизняних (А. Роменець та ін.), так і зарубіжних дослідників (Л. Х'ел, Д. Зіглер та ін.), то потягу до смерті Танатосу і особливо потягу до безсмертя Осірісу приділено дуже мало уваги. Тому автор ставить за мету в даній статті проаналізувати феномени Танатосу та Осірісу у людському бутті.

На основі аналізу, автор приходиться до висновку, що проблема смерті та безсмертя особистості корелює з потягом до смерті Танатос та потягом до безсмертя Осіріс, які проявляються в людському бутті та впливають на вчинки і психологію інших людей.

Якщо у людському бутті потяг до смерті Танатос проявляється у відсутності віри та безнадії, то потяг до безсмертя Осіріс навпаки проявляється у бажанні вірити, надіятися та позасвідомому тяжінні до вічного життя.

Ключові слова: смерть, безсмертя, особистість, Танатос, Осіріс.

Summary

Kushnerts T. V. The problem of death and immortality of personality: Thanatos and Osiris in human existence. – Article.

The article examines the problem of death and immortality of the individual, which is manifested in the action of two universal drives in the human being: the drive to death of Thanatos (Z. Freud) and the drive to immortality of Osiris (P. Nesterenko).

In fact, this is the first philosophical and anthropological study in Ukraine, presented in the form of an article, in which instead of the Eros-Thanatos dichotomy, the Thanatos-Osiris dichotomy is analyzed.

According to Ukrainian researcher Pavlo Nesterenko, “the coronavirus pandemic has clearly demonstrated that man is not the all-powerful owner of the Earth, and that death is inevitable on the life path of an individual. But the global coronavirus epidemic also clearly shows that most people are afraid of death, they do not want to die, and humanity is looking for ways to cure and immortality.

The problem of death and immortality of the individual in the worldview of modern man is connected with a number of issues, including theoretical and methodological ones. Despite the large number of philosophical works devoted to the study of various aspects of the phenomena of death, immortality, personality and worldview, it must be stated that in the scientific literature no commonly used definitions of these concepts have been formulated.”

We can agree with the thinker, but the question arises, what is the basis of human existence in general? Human existence is based on three universal drives: Eros and Thanatos (S. Freud) and Osiris (P. Nesterenko). But if the desire for the life of Eros has been given enough attention in the studies of both domestic (A. Romanets, etc.) and foreign researchers (Larry A. Hjelle, Daniel J. Ziegler, etc.), then the desire for the death “Thanatos” and especially the desire for the immortality “Osiris” has received very little attention. Therefore, the author aims in this article to analyze the phenomena of Thanatos and Osiris in the human existence.

On the basis of the analysis, the author comes to the conclusion that the problem of death and immortality of the individual is correlated with the desire for death “Thanatos” and the desire for immortality “Osiris”, which are manifested in the human being and affect the actions and psychology of other people.

If in the human being, the urge to death “Thanatos” manifests itself in the lack of faith and hopelessness, then the urge to immortality “Osiris”, on the contrary, manifests itself in the desire to believe, hope, and unconscious attraction to eternal life.

Key words: death, immortality, personality, Thanatos, Osiris.